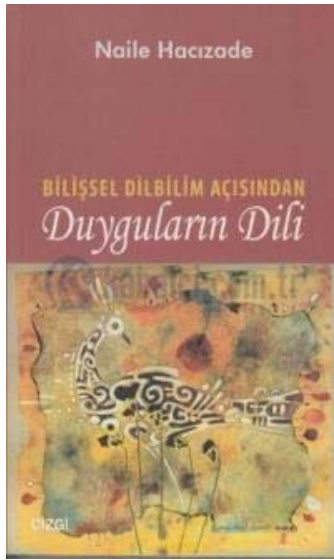

Hacızade, Naile (2012), **BİLİŞSEL DİLBİLİM AÇISINDAN DUYGULARIN DİLİ**, Çizgi Kitabevi, Konya, 214 s.

Müberra SEYDİ ERTEK*

Bilişsel dilbilim (cognitive linguistics), dilin oluşumunu, edinimini ve kullanımını, insan zihninin bilişsel, algılama ve anlamlandırmasının zihinsel süreçlerini dil verilerine dayanarak ele alır. Bilişsel dilbilim, diğer bilişsel bilimlerden nesnesi ile ayrılır, zihnin işlevlerine dilin penceresinden bakar. Dil, insan bilincine, onun kavram alanına, kavramların içerik ve yapısına ulaşmanın araçlarından biridir. Bilişsel dilbilim araştırmaları sürecinde anlam içeriklerinden kavram içeriklerine geçilir. Dünyanın dil manzarası ve sanatsal manzarası, bilinçte var olan bilişsel dünya manzarasının ikincil gösterge dizgeleriyle nesnelleştirildiği, dış görünüm kazandırıldığı dolaylı dünya manzarasında yer alır.

İnsanın ruhunu yansıtan duygularla, zihnini yansıtan düşünceler iç dünya bileşenleridir. Duygu ve düşünceler dış dünya ile etkileşimde insan bilincinin algılama yöntemleridir. Humboldt, dili dış olaylar dünyasıyla insanın iç dünyası arasında bulunan ayrı bir dünya olarak niteler. Duyguların bildirimi açısından dil, dünyanın dil manzarasında farklılıklarla yer almaktadır.

Diller duygu bildirim şekilleri bakımından birbirlerinden ayrılırlar. Sosyo-kültürel arkaplanlar dillerin duygu bildirimini şekillendirir. *Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili* adlı bu kitap Türkçede duyguların bildirimi üzerine yapılan araştırmaların az oluşu sebebiyle yazarın düşüncesinde, bu alandaki belli boşluğu doldurmak amacıyla yazılmıştır.

İki ana bölümden oluşan kitabın giriş bölümünde duygu nedir, sorusu sorulmuş ve basit gibi görünen bu sorunun yanıtının pek kolay verilemediği belirtilmiştir. Duygunun toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamla iç içe bulunduğuna değinen yazar, duyguları genelde olumlu ve olumsuz duygular olarak ikiye ayırır. Araştırmalara göre olumsuz duyguların dilde, olumlu duygulardan daha çok

* Öğr.Gör., Başkent Üniversitesi.

betimlendiği belirtilmiş ve Türkçede olumsuz duyguları anlatmak için kullanılan sözcük ve deyimlerin çokluğuna işaret edilmiştir.

Duyguların sınıflandırılmasında, temel kabul edilen duygular, doğustandır, insan doğasının ayrılmaz bir parçasıdır, evrenseldir ve bütün kültürlerde varlıklarını sürdürürler. Temel duyguların sayısı ile ilgili bir fikir birliğine varılamamıştır. Kitapta, D. Goleman'ın temel duygu sınıflandırılması kabul edilmiş ve kitabın ikinci bölümünde bu duyguların dil bildirimini incelenmiştir. Bu duygular sevinç, üzüntü, sevgi, tikslenme, korku, öfke, utanç ve hayrettir.

Duygu bildirimini, konuşma diliyle bildirişimde yer alır. Konuşmada anlatımsallığın duygu yoğunluğuyla, ünlemlerle, tonlamayla, sözcüklerle gerçekleştiğine değinen yazar, duygunun katıldığı bir bildirinin daha çabuk algılandığını ve daha kalıcı olduğunu söyler. Kitapta, sözcüklerdeki duygu değeri değil, doğrudan duygu bildiren, sözü edilen temel duyguların kavram alanının açıklanmasına yardım eden sözcükler ele alınmıştır. Türkçedeki duygu kavramlarının dildeki manzarasını saptamak için yazılı kaynaklara başvurulmuş ve edebi eser metinleri seçilmiştir. Başvurulan kaynakların başkalarının duygularının yorumlanmasına imkan tanıyan üçüncü kişi anlatıcı (yazar) ve kendi iç dünyasını anlatmaya çalışan birinci kişi anlatıcı (konuşan kişi) metinlerden oluşmasına dikkat edilmiştir.

Duyguların Dil Bildirim Araçları adlı birinci bölümün *Duygu Bildirimi ve Ünlemler* adlı ilk başlığında, ünlemlerin duygularla olan bağlantısı üzerinde durulmuş, dilbilgisi kitaplarından ünlem tanımları seçilerek konu edebi metinlerden alınan cümlelerle örneklendirilmiştir. Hangi duygu durumlarında hangi ünlemlerin kullanıldığına üzerinde durulmuş ve bu ünlemlerin anlamsal boyutu açıklanmıştır.

Dilde Duygu Bildiriminin Mantıksal Açısından Dilbilim Özellikleri adlı ikinci başlıkta, duygu bildirimini yapısal özellikler bakımından isim-fiil birleşimleri (gözleri parlamak, yüzü aydınlanmak), sıfat-isim birleşimleri (gizli acı, süngerli bir hüznün) ve zarf-fiil birleşimleri (delicesine sevmek, şaşkınlıkla bakmak) olarak sınıflandırılmıştır. Duygusal durumun dilde anlatımsal bildiriminde duygu öznesi, duygusal durum ve duygusal durum nedeni vardır. "Nur, Aslı'nın gelişine sevindi." tümcesinde, duygu öznesi, *Nur*; duygusal durum, *sevindi*; duygusal durum nedeni de *Aslı'nın gelişidir*.

Duygusal durum eylemleri, genel ve özgün olarak ikiye ayrılmıştır. *Heyecanlamak, coşmak* gibi eylemler genel eylemler olarak gösterilirken, özgün duygusal eylemlerin ayrı ayrı duygularla bağlı olduğu (sevinç-sevinmek, üzüntü-üzülmek, korku-korkmak, öfke-öfkelenmek gibi) söylenmiştir. Türkçede duygu bildiriminde temel eylemlerin dışında çok sayıda eş anlamlı eylemler ve deyimlerin olduğundan bahsedilir. Duygusal durum bildiren eylemlerin emir kipinde kullanımının, *üzül, öfkelen* gibi biçimlerinin dilde pek tercih edilmediğini belirten yazar, *kork* emir biçiminin karşıdaki kişiden bir duygu oluşumunu beklemediğini, daha çok tehdit, uyarı amacı taşıdığını söyler. Emir kipi çekiminin daha çok olumsuz şekillerinin kullanıldığını ekler.

Duyguların Dile Eşlik Eden Araçlarla Bildirim Özellikleri adlı üçüncü başlıkta ses ve duygu bildirim ilişkisi, duyguların insan vücudu ile ilgisinin dile yansımaları konularından bahsedilmiştir. Konuşan kişinin sesindeki ton ve ezgi sözcüğün anlaşılmasına gerek olmaksızın duyguyu ifade edebilir ve bir ölçüde bildirişimi etkileyebilir. Ses, konuşan kişinin karakter özelliklerini, konuşma anındaki duygusal durumunu bildirebilir. Bunun dışında noktalama işaretlerinin kullanılması da duygu bildirim araçları arasında yer alır. Yazı dilinde noktalama işaretleri söz konusu duyguları ifade etmek için kullanılır. Her duyguya özgü farklı bir noktalama işareti olmadığı gibi, farklı işaretlerin aynı duyguları bildirmek için kullanıldığı görülür.

Vücut iki dilde, doğa ve kültür dilinde yazılmış bir senaryo olarak görülebilir. Her kültürün kendine özgü ifade tarzlarını geliştirdiğine dikkat çeken yazar, vücut dilini yansıtan betimlemelerin birçoğunun yazı diline geçtiğini dile getirir ve *ağzı açık kalmak, diş gıcırdatmak, gözlerini fal taşı gibi açmak, yüzünü buruşturmak* vb. örnekleri verir. Duyguların insan vücudundaki yerleşim yeri, kaynağı olduğu organlardan bahsedilmiş, duygu ve onun bağlı olduğu organın kültürden kültüre değiştiği söylenmiştir. Avrupa dilleri böbreği duyguların kaynağı saymazken, Çincenin saf dil manzarasında, böbrek bazı duyguların kaynağı kabul edilir. Kitabın bu bölümünde, Türkçenin saf dil manzarasında, kalp duyguların yuvası olarak verilmiştir ve bu bağlamda, yürek, ciğer, bağır sözcükleri incelenmiştir.

Duygu Aktarmaları, adlı dördüncü başlıkta dilin gözlemlenemeyen iç dünyayı, gözlemlenen dış dünya, maddî dünya örneğine göre modelleştirdiği söylenmiş ve bunun temelinde de aktarma olduğu belirtilmiştir. Duygular, aktarma nesnesi ve onların belirttikleri durum da aktarma kaynağı olarak alınmıştır. Kaynakla nesne arasında bir uygunluk vardır. Duygu aktarmaları, fiziksel tip (Korku soğuktur. Öfke sıcaktır vb.), bilişsel tip (Acı ölümdür. Sevgi tatlıdır vb.) ve kültürel tip (duygu-ışık aktarması, duygu-renk aktarması, duygu-ısı aktarması) olmak üzere üç tip altında gözden geçirilmiştir.

Kitabın *Temel Duyguların Dil Bildirimi* adlı son bölümü olan ikinci bölümünde daha önceki bölüm ve giriş bölümünde çerçevesi çizilen tablo, edebî eser metinlerinden seçilen temel duyguların bildirimlerinin gerçekleştiği cümle örneklemeleriyle anlatılmıştır. Sözü edilen duyguların asıl bildirim sözcükleri Türkçede eş anlamlı kullanılan çoğu yabancı dillerden geçmiş olan alıntı diğer sözcüklerle (üzüntü-acı-keder-sıkıntı-hüzün-kahır-dert vb.) anlam alanı boyutuyla karşılaştırılmıştır. Her bir temel duygu kendi içinde de *sevinç yaşamdır, sevinç candır, sevinç insanın içindedir, sevinç hafiftir* vb. kavramsal kapsam üst başlıklarıyla verilmeye çalışılmıştır.

Kitap, bilişsel dilbilimin yakın zamanda tanınması ve çalışmalarının yeni yeni yapılmaya başlanması sebebiyle Türkçenin duygu bildirim sözcükleri üzerine yapılmış bir çalışma olmadığı için örnek teşkil etmektedir.

